

IWONA BIEŃ-WĘGŁOWSKA

OBOWIĄZKI OSOBY PODEJRZANEJ W POSTĘPOWANIU W SPRAWACH O WYKROCZENIA

Obowiązki osoby podejrzanej w postępowaniu w sprawach o wykroczenia wynikają z określonej przez prawo roli procesowej. Osoba podejrzana o popełnienie wykroczenia, będąc uczestnikiem procesu karnego *sensu largo*, zajmuje w nim określoną pozycję. Jej obecność w procesie determinuje właśnie rola procesowa. W związku z tym nałożono na nią wiele obowiązków. Nad ich prawidłową realizacją czuwają organy procesowe, które wyposażone są w kompetencje do wydawania, na określonych etapach procesu, wiążących poleceń pozostałym jego uczestnikom.

Obowiązki osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia nakreślają artykuły 54 § 5, 38 § 2 oraz 42 § 2 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. Artykuł 42 § 2 k.p.w., nadając określone uprawnienia organom procesowym, zobowiązuje jednocześnie osobę podejrzaną do poddania się w uzasadnionych okolicznościach badaniu psychiatrycznemu. Przepis artykułu 38 § 2 k.p.w. nakłada na osobę podejrzaną obowiązek wskazania adresu dla doręczeń w kraju w wypadkach określonych w ustawie. Natomiast artykuł 54 § 5 k.p.w. odsyła bezpośrednio do artykułów 74 § 3 i 308 § 1 Kodeksu postępowania karnego, które wskazują na zakres badań i czynności, jakim osoba podejrzana jest zobowiązana się poddać. Należy jednak podkreślić, iż postępowanie w sprawach o wykroczenia jest postępowaniem autonomicznym,

zgodnie z zasadą zawartą w art. 1 § 2 k.p.w. przepisy Kodeksu postępowania karnego stosuje się jedynie wtedy, gdy przepisy Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia tak stanowią, również w zakresie obowiązków procesowych osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia.

1. OBOWIĄZKI OSOBY PODEJRZANEJ

– ART. 54 § 5 K.P.W.

Zasadnicze obowiązki osoby podejrzanej w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, w związku z art. 54 § 5 k.p.w.¹, wyznaczają przepisy art. 74 § 3 k.p.k. i art. 308 § 1 k.p.k., a także przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2005 r. w sprawie poddawania badaniom lub wykonywania czynności z udziałem oskarżonego oraz osoby podejrzanej². Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości wydane zostało w wykonaniu art. 74 § 4 k.p.k.³

Osoba podejrzana na podstawie art. 74 § 3 k.p.k. jest zobowiązana poddać się oględzinom zewnętrznym ciała oraz innym badaniom nie połączonym z naruszeniem integralności ciała. Wolno od niej pobrać zwłaszcza odciski, można ją fotografować oraz okazać w celach rozpoznawczych innym osobom, a przy zachowaniu warunków wskazanych w pkt. 2 § 2 art. 74 k.p.k. także pobrać krew, włosy, wymaz ze śluzówki policzków lub inne wydzieliny

¹ Art. 54 § 5 k.p.w. stanowi: „W stosunku do osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia stosuje się odpowiednio przepisy art. 74 § 3 i art. 308 § 1 Kodeksu postępowania karnego”.

² Dz. U. nr 33, poz. 299. W rozporządzeniu, które weszło w życie w dniu 28 lutego 2005 r., określono w § 1 warunki i sposób: poddawania oskarżonego oraz osoby podejrzanej oględzinom zewnętrznym ciała oraz innym badaniom nie połączonym z naruszeniem integralności ciała, w tym pobraniu krwi, włosów lub wydzielin organizmu; wykonywania czynności pobrania wymazu ze śluzówki policzków, pobrania odcisków palców, okazywania w celach rozpoznawczych innym osobom, fotografowania. Por. D. H a j d u k i e w i c z, *Podstawy prawne opiniowania sądowo-psychiatrycznego w postępowaniu karnym, w sprawach o wykroczenia oraz w sprawach nieletnich*, Warszawa 2007, s. 44-47.

³ Art. 74 § 4 k.p.k. brzmi: „Minister Sprawiedliwości, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zdrowia, określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowe warunki i sposób poddawania oskarżonego oraz osoby podejrzanej badaniom, a także wykonywania z ich udziałem czynności, o których mowa w § 2 pkt 1 i 3 oraz § 3, mając na uwadze, aby gromadzenie, utrwalanie i analiza materiału dowodowego były dokonywane zgodnie z aktualną wiedzą w zakresie kryminalistyki i medycyny sądowej”.

organizmu⁴. Wykonanie powyższych badań jest możliwe tylko wtedy, gdy łącznie spełnione zostaną następujące warunki: badania będą niezbędne dla prowadzenia postępowania, wykonane zostaną przez osoby do tego uprawnione, nie będą stanowiły zagrożenia dla życia i zdrowia podejrzanego. Wszystkie czynności i zabiegi, którym może zostać poddana osoba podejrzana, wymienione zostały szczegółowo w Kodeksie postępowania karnego, wykraczanie poza tę ściśle określoną listę jest niedozwolone⁵.

Obowiązek poddania się oględzinom i badaniom ciała może łączyć się ze znoszeniem pewnych niedogodności, które mogą często budzić sprzeciw lub opór osoby podejrzanego, jednak jest ona zobowiązana poddać się im pod rygorem zastosowania odpowiednich środków przymusu⁶. Badanie z udziałem osoby podejrzanego wykonuje się bez względu na to, czy rezultat okaże się dla niej korzystny czy też niekorzystny. Z przepisu art. 74 § 2 k.p.w. nie wynika jednak, aby podejrzanego miał obowiązek aktywnego uczestniczenia w postępowaniu dowodowym. Zobowiązany jest on do biernego poddania się działaniom organu procesowego, co oznacza nieprzeszkadzanie lub znoszenie określonych czynności dowodowych⁷. Powstrzymanie się od aktywnego udziału w postępowaniu dowodowym ma swoje źródło w zasadzie domniemania niewinności. W myśl tej zasady podejrzanego nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności ani obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść, a więc nie można zmusić go do aktywnego współdziałania przeciwko sobie. Konsekwencją zasady domniemania niewinności jest reguła *nemo se ipsum accusare tenetur*, która oznacza prawo do niedostarczania dowodów przeciwko sobie i pozwala podejrzanemu na odmowę (bez podania powodów) złożenia oświadczeń dowodowych, które mogłyby go obciążać lub działać na jego niekorzyść⁸.

⁴ Zob. P. Hofmański, E. Sądziak, K. Zgrzyzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1-296*, t. I, Warszawa 2004, s. 381.

⁵ Por. I. Sakowska, *Zgoda na wykonanie czynności medycznych wobec osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa*, „Prawo i Medycyna” 2007, nr 4, s. 84-85.

⁶ Por. J. Karbarz, W. Radecki, *Przedstawienie zarzutów i przesłuchanie podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym*, Legionowo 2006, s. 25. A. Gaberle (*Dowody w sądowym procesie karnym*, Kraków 2007, s. 134) podkreśla, iż informacje uzyskane za pomocą oględzin i badań, którym podejrzanego zobowiązany jest się poddać, stanowią cenny środek dowodowy, ich wartość jest równie ważna, jak wyjaśnienia podejrzanego.

⁷ Por. Hofmański, Sądziak, Zgrzyzek, *Kodeks postępowania karnego*, s. 384.

⁸ Por. S. Steinhorn, *Kodeks postępowania karnego. Objaśnienia dla studentów*, t. I, Kraków: Zakamycze 2005, s. 184.

1.1. OBOWIĄZEK PODDANIA SIĘ OGLĘDZINOM ZEWNĘTRZNYM CIAŁA I INNYM BADANIOM NIE POŁĄCZONYM Z NARUSZENIEM INTEGRALNOŚCI CIAŁA

Oględziny zewnętrzne ciała osoby podejrzanej przeprowadza się w celu ustalenia rodzaju uszkodzeń ciała i rozstroju zdrowia powstałych w związku z popełnionym wykroczeniem. Przeprowadza je lekarz będący biegłym z zakresu medycyny sądowej. Jego zadaniem jest przedstawienie wartości dowodu otrzymanego w trakcie prowadzonego badania oraz wydanie opinii opartej na uzyskanych wynikach⁹. Sporządzenie opinii sądowno-lekarskiej wymaga wnikliwej konfrontacji danych zawartych w materiale aktowym z obserwacją lekarską podejrzanego¹⁰. Badanie osób podejrzanych opiera się na tych samych zasadach i metodach, które obowiązują podczas badania ludzi chorych. Polega ono na dokładnym zdiagnozowaniu ogólnego stanu zdrowia, szczegółowym opisie wyglądu, rozmieszczenia i rozległości obrażeń ciała, z jednoczesną próbą ustalenia charakteru uszkodzenia ciała oraz mechanizmu i czasu jego powstania¹¹.

Lekarskie badanie podejrzanego polega na oględzinach całego ciała, co w większości wypadków wymaga całkowitego jego obnażenia. Sytuacja powyższa może wywoływać u podejrzanego uczucie wstydu lub skrępowania, dlatego też ustawodawca w art. 208 k.p.k. zawarł wymóg, aby w takich okolicznościach oględzin ciała dokonywała osoba tej samej płci. Obecność przy badaniu osoby płci odmiennej dopuszczalna jest jedynie w szczególnych sytu-

⁹ Głównym zadaniem lekarza biegłego w przypadku badania osoby podejrzanej jest poszukiwanie na jej ciele śladów niezbędnych dla odtworzenia przebiegu zdarzenia. Gruntowna analiza wszystkich informacji pozyskanych przez biegłego w trakcie badania pozwala na stwierdzenie, kiedy i w jakich okolicznościach obrażenia ciała powstały i czy jest to zgodne z opisem zajścia podanym przez podejrzanego. Możliwość stawiania wnikliwych wniosków warunkuje dostęp lekarza biegłego do szczegółowych danych dotyczących okoliczności zdarzenia. Zob. S. R a s z e j a, W. N a s i ł o w s k i, J. M a r k i e w i c z, *Medycyna sądowa. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 1993, s. 15.

¹⁰ B. Świątek (*Błędy lekarskie w praktyce medyka sądowego*, „Prawo i Medycyna” 2000, nr 5, s. 40-41) w uwagach ogólnych o opiniowaniu medyka sądowego zwraca uwagę, iż od ilości i znaczenia danych dostarczonych biegłemu zależy zakres opiniowania i stopień stanowczości (jednoznaczności) wydawanej opinii.

¹¹ „[...] pojęcie «badania» w rozumieniu ustawy o zawodzie lekarza należy wiązać z najbardziej podstawową postacią czynności lekarza, polegającą na oględzinach ciała i badaniu fizykalnym” (T. D u k i e t - N a g ó r s k a, *Świadoma zgoda pacjenta w ustawodawstwie polskim*, „Prawo i Medycyna” 2000, nr 6-7, s. 88).

acjach¹². J. Grajewski podkreśla, że wszelkie odstępstwa od powyższej regulacji wynikać muszą z istotnych trudności faktycznych¹³.

Do innych badań, nie połączonych z naruszeniem integralności ciała, poza wymienionymi w art. 74 k.p.k., a więc pobraniem odcisków, fotografowaniem, okazaniem¹⁴, należą również: badanie głosu i mowy, badanie antropologiczne; sporządzanie portretu opisowego obejmującego charakterystykę głowy, ust, nosa, uszu, czoła, policzków, brody, barwę skóry, kolor oczu i włosów; badanie cech ciała, tj. obecności tatuaży i blizn¹⁵. Enumeratywne wyliczenie wszystkich podobnych czynności z udziałem osoby podejrzanej jest raczej niemożliwe ze względu na ciągły postęp w nauce, szczególnie w takich dziedzinach, jak kryminalistyka i medycyna sądowa¹⁶.

1.2. OBOWIĄZEK PODDANIA SIĘ BADANIU PSYCHIATRYCZNEMU

Artykuł 74 k.p.k. stosuje się do osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia jedynie w zakresie § 3. Oznacza to wyłączenie na tej podstawie możliwości przeprowadzenia badań psychologicznych i psychiatrycznych z jej udziałem¹⁷. Jednak kwestia zdrowia psychicznego osoby podejrzanej podejmowana jest również w przepisach Kodeksu postępowania w sprawach

¹² Por. P. Rogoziński, [w:] J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinhorn, *Kodeks postępowania karnego. Objaśnienia dla studentów*, t. I, Kraków: Zakamycze 2005, s. 423. Artykuł 208 k.p.k. stanowi: „Oględzin lub badań ciała, które mogą wywołać uczucie wstydu, powinna dokonać osoba tej samej płci, chyba że łączą się z tym szczególne trudności; inne osoby odmiennej płci mogą być obecne tylko w razie konieczności”.

¹³ Zob. J. Grajewski, [w:] J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinhorn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Kraków: Zakamycze 2006, s. 607.

¹⁴ Osoba okazywana zobowiązana jest do biernego poddania się tej czynności. Okazania nie można przeprowadzić skutecznie z zastosowaniem środków przymusu bezpośredniego. Por. M. Lisiecki, *Zasady i warunki techniczne okazania*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 4, s. 113.

¹⁵ Por. M. P. Krysiak, *Przesłuchanie podejrzanego*, Szczytno 2007, s. 31

¹⁶ Por. T. Pączek, *Pozycja prawna osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia w procesowym prawie wykroczeń*, „Policja” 2005, nr 3, s. 46.

¹⁷ Art. 74 § 2 pkt 2 ma zastosowanie tylko do podejrzanego w postępowaniu karnym. Na tej podstawie zobowiązany jest on poddać się badaniom psychologicznym i psychiatrycznym – odmiennie niż w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Por. L. K. Paprzycki, *Prawna problematyka opiniowania psychiatryczno-psychologicznego w postępowaniu karnym oraz w zakresie ochrony zdrowia psychicznego*, Kraków 2006, s. 40.

o wykroczenia, a mianowicie w art. 42 § 2 oraz w art. 21 § 1 pkt 2¹⁸. Artykuł 42 § 2 k.p.w., dotyczący uzasadnionych wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego obwinionego, uległ zasadniczej zmianie w wyniku nowelizacji Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia z dnia 22 maja 2003 r.¹⁹ W artykule tym ustawodawca wyraźnie zaznaczył, iż biegłego psychiatrę powołuje nie tylko sąd, ale również prokurator działający na podstawie art. 56 § 1 k.p.w. Zmiana art. 42 § 2 k.p.w. dopuszcza więc poddanie badaniom psychiatrycznym nie tylko obwinionego, ale również osobę podejrzaną o popełnienie wykroczenia już na etapie czynności wyjaśniających. Obecnie uprawnienie prokuratora do powołania biegłego psychiatry skutkuje obowiązkiem po stronie osoby podejrzanej poddania się tym badaniom²⁰.

Przed wspomnianą nowelizacją badanie psychiatryczne możliwe było tylko wtedy, gdy osoba, wobec której istniała wątpliwość co do stanu jej zdrowia psychicznego, stawała się formalnie stroną postępowania w charakterze obwinionego. Odpowiednim forum dla przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego psychiatry było więc postępowanie sądowe²¹.

Rozwiązania poprzedniej procedury wykluczały możliwość oceny poczytalności osoby podejrzanej na etapie czynności wyjaśniających. Było to wynikiem braku formalnych uregulowań zezwalających na poddanie badaniom psychiatrycznym domniemanego sprawcy wykroczenia, jak również tego, że organy ścigania nie miały obowiązku przesłuchania go w trakcie trwającego

¹⁸ Art. 21 § 1 pkt 2 k.p.w. stanowi: „W postępowaniu w sprawie o wykroczenia obwiniony musi mieć obrońcę przed sądem, jeżeli: [...] 2) zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności”.

¹⁹ Art. 42 § 2 k.p.w. mówi: „W razie uzasadnionych wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego obwinionego sąd lub prokurator działający na podstawie art. 56 § 1 powołuje biegłego psychiatrę. Przepis art. 202 § 4 Kodeksu postępowania karnego stosuje się odpowiednio”.

²⁰ Poprzednie przepisy k.p.w. nie zezwalały prokuratorowi prowadzącemu czynności wyjaśniające na dopuszczenie w ich toku dowodu z opinii biegłego psychiatry. Aktualny stan prawny stwarza takie możliwości, na co uwagę zwraca A. Skowron (*Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, Gdańsk 2006, s. 103): „Gdy organ prowadzący czynności wyjaśniające lub sąd poweźmie wątpliwości co do tego, czy obwiniony może ponosić odpowiedzialność ewentualnie czy stan jego zdrowia psychicznego nie miał wpływu na stopień zawinienia lub stosowanie pewnych instytucji prawa materialnego, co występuje w sytuacji, gdy w czasie popełnienia wykroczenia zdolność rozpoznawania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem przez «obwinionego» była w znacznym stopniu ograniczona (art. 17 § 2 k.w.), powołuje biegłego psychiatrę (*argumentum ex art. 42 § 2*). Policja oraz organy, o których mowa w art. 17 § 3, a także inspektor pracy, zwracają się do prokuratora o wydanie takiego postanowienia”.

²¹ Por. A. Z a c h u t a, *Postępowanie w sprawach o wykroczenia (czynności wyjaśniające)*, „Monitor Prawniczy” 2002, nr 5, s. 216.

„postępowania” wyjaśniającego. Prowadziło to do sytuacji, w której uprawnione organy, nie mając wiedzy o złej kondycji psychicznej podejrzanego, kierowały do sądu wnioski o ukaranie, który od samego początku mógł zawierać ujemną przesłankę procesową. Następstwem tego były prawomocne orzeczenia przeciwko osobie obwinionej, która w rzeczywistości mogła być niepoczytalna²². Zgodnie z art. 5 § 1 k.p.w. postępowanie w sprawie o wykroczenie przeciwko takiej osobie w ogóle nie powinno być wszczęte²³.

Zdaniem Skowrona, aby uniknąć sytuacji, w których lekceważone jest zdrowie psychiczne osoby podejrzanego (co narusza fundamentalne zasady prawa, nie tylko procesowego), uprawnienia do powoływania biegłego psychiatry nie powinny leżeć jedynie w gestii prokuratora²⁴. Prawo takie winna mieć również Policja, która jest organem najczęściej interweniującym w sprawach o wykroczenia; prokurator występuje w tej roli niezwykle rzadko²⁵. Zupełnie odmienny pogląd reprezentują autorzy książki *Psychiatria w procesie karnym*. Twierdzą oni, iż jedynie takie organy, jak sąd i prokurator mają właściwe przygotowanie do powzięcia uzasadnionych wątpliwości co do normalnego stanu psychicznego osoby podejrzanego lub obwinionej, dlatego to właśnie im słusznie przysługuje prawo do powoływania biegłych z zakresu psychiatrii. Ich zdaniem Policja nie jest do tego odpowiednio przygotowana i takiego uprawnienia mieć nie powinna²⁶.

²² W konsekwencji mógł zapaść wyrok bez udziału obwinionego, ponieważ zezwalał na to art. 71 § 4. Prawomocny wyrok zaoczny lub nakazowy, wydany w ten sposób w stosunku do osoby niepoczytalnej, musiał funkcjonować w obrocie prawnym do czasu wyeliminowania go w drodze nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Mankamenty poprzedniej procedury zmusiły więc ustawodawcę do dokonania nowelizacji art. 42 § 2. Zob. S k o w r o n, *Kodeks postępowania*, s. 188.

²³ „Sprawca niepoczytalny nie może popełnić wykroczenia w rozumieniu art. 5 § 1 pkt 2 *in fine*”. Tamże, s. 20.

²⁴ Tamże.

²⁵ Prawa do powoływania biegłego psychiatry (oprócz Policji) nie ma również inspektor pracy; może on jedynie wystąpić do prokuratora o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego, gdy w trakcie prowadzonych czynności wyjaśniających poweźmie wątpliwość co do poczytalności osoby podejrzanego o popełnienie wykroczenia. W podobnej sytuacji są organy administracji rządowej i samorządowej, organy kontroli państwowej i kontroli samorządu terytorialnego oraz straż gminne (miejskie). One także muszą zgłosić się do prokuratora z wnioskiem o wydanie postanowienia w sprawie powołania biegłego psychiatry. Tamże, s. 188-189.

²⁶ Decyzje w sprawie powołania biegłego na etapie postępowania przygotowawczego powinien podejmować organ powołany do strzeżenia praworządności, a zarazem osoba, od której wymaga się gruntownego przygotowania w zakresie prawa, a więc ukończonych studiów prawniczych (nie tylko tzw. studiów administracyjnych), aplikacji prokuratorskiej zakończonej specjalnym egzaminem, wreszcie odpowiedniej praktyki. Zob. M. C i e ś l a k, K. S p e t t,

Realizowanie obowiązków procesowych osoby podejrzanej w postępowaniu w sprawach o wykroczenia jest więc ściśle związane ze stanem jej zdrowia psychicznego. Organ prowadzący czynności wyjaśniające, prokurator lub funkcjonariusz Policji, powinien zwrócić uwagę na to, z jaką osobą ma do czynienia. Jeżeli utrudniony kontakt z podejrzanym wynika z jego pewnej nieporadności, należy określić, czy osoba ta jest nieporadna z powodu choroby psychicznej, czy też cierpi na zaburzenia umysłowe²⁷. Niepełnosprawność psychiczna, o której tutaj mowa, w myśl ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, rozumiana jest przede wszystkim jako zakłócenie czynności psychicznych, także wtedy, gdy nie wymaga postępowania medycznego²⁸. Stwierdzenie faktu, że dana osoba jest zdrowa lub chora psychicznie, w niektórych przypadkach bywa niezwykle trudne²⁹. Organy ścigania mogą jedynie ustalić, że zachowanie osoby podejrzanej odbiega od ogólnie przyjętych norm i wartości społecznych. Ocena, czy zachowanie podejrzanego wynika z choroby psychicznej, należy do kompetencji biegłych³⁰.

Przesłanką powołania biegłych psychiatrów jest uzasadnione przypuszczenie organu procesowego co do możliwości zaistnienia zakłóceń zdrowia

A. S z y m u s i k, W. W o l t e r, *Psychiatria w procesie karnym*, Warszawa 1991, s. 467.

²⁷ Por. P a p r z y c k i, *Prawna problematyka opiniowania*, s. 28.

²⁸ Dz. U. nr 111, poz. 535 z późn. zm. We wprowadzeniu do ustawy o ochronie zdrowia psychicznego Paprzycki (*Wprowadzenie*, w: t e n ż e, *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego*, Kraków 1996, s. 10-11) zwraca uwagę na to, że choć ustawa w swojej istocie dotyczy osób z zaburzeniami psychicznymi, to nie definiuje wielu pojęć, którymi się posługuje, przede wszystkim nie określa precyzyjnie terminu „zaburzenie psychiczne”. Ustawa niejako zmusza do tego, aby za wystarczające przyjąć stwierdzenie zawarte w art. 3 pkt 1, że osoby z zaburzeniami psychicznymi to osoby: „chore psychicznie, upośledzone umysłowo albo wykazujące inne zakłócenia czynności psychicznych, które zaliczane są do zaburzeń psychicznych, a osoba taka wymaga opieki zdrowotnej lub innej formy pomocy i opieki, a wynika to ze wskazań medycyny”. Wyjaśnienia te są bardzo ogólne i nie przedstawiają obszerniejszych informacji co do zaburzeń czynności psychicznych. Konieczne staje się więc sięgnięcie do literatury specjalistycznej z zakresu psychiatrii.

²⁹ Por. S. D ą b r o w s k i, J. P i e t r z y k o w s k i, *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, Warszawa 1997, s. 46-47. Światowa Organizacja Zdrowia definiuje zdrowie jako stan pełnego fizycznego, umysłowego i społecznego dobrego samopoczucia. Zob. K. G r o m e k, *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 13-14.

³⁰ Analiza różnych aspektów życia psychicznego człowieka leży w gestii psychologii i psychiatrii i z tego względu przedstawiciele obu dyscyplin należy uznać za uprawnionych do wypowiedzania się o stanie psychicznym. Zob. E. H a b z d a - S i w e k, *Diagnoza stanu psychicznego sprawy a rozstrzygnięcia w procesie karnym*, Kraków: Zakamycze 2002, s. 15.

psychicznego podejrzanego, które mogłyby mieć wpływ na jego poczytalność w czasie zarzucanego mu czynu lub też mogłyby utrudniać udział w toczącym się postępowaniu³¹. Przepis art. 42 § 2 k.p.w. odsyła bezpośrednio do art. 202 § 5 k.p.k., który określa zadania biegłych psychiatrów w zakresie badania zdrowia psychicznego sprawcy czynu zabronionego³². Wymogi, jakie biegli muszą spełnić, obejmują: ocenę aktualnego stanu zdrowia psychicznego podejrzanego, jego zdolność do udziału w postępowaniu oraz ocenę poczytalności w okresie czynu zabronionego. Należy podkreślić, iż w sprawach o wykroczenia powołuje się tylko jednego biegłego psychiatrę. W stosunku do osoby podejrzaney prawo wykroczeń nie przewiduje stosowania środka zabezpieczającego związanego z umieszczeniem w szpitalu psychiatrycznym, nie przewiduje także badania psychiatrycznego połączonego z obserwacją szpitalną. Badanie psychiatryczne osoby podejrzaney w sprawie o wykroczenie może odbyć się jedynie w warunkach ambulatoryjnych³³. Na podstawie powyższych uregulowań kodeksowych biegły psychiatra zobowiązany jest do oceny zdolności osoby podejrzaney do udziału w postępowaniu nawet wtedy, gdy nie przewiduje tego treść postanowienia o powołaniu biegłych. Jeżeli badanie wykaże zaburzenia psychiczne u podejrzanego, zadaniem biegłego jest określenie, czy istniały one przed wszczęciem „postępowania” wyjaśniającego, lecz nie manifestowały się w sposób wyraźny, czy też ujawniły się w trakcie prowadzonego postępowania³⁴.

Wiedza na temat zdrowia psychicznego osoby podejrzaney jest niezwykle ważna. Podejrzaney, u którego występują zakłócenia czynności psychicznych, jako źródło informacji w postępowaniu dowodowym może okazać się mniej wiarygodny, dlatego też taka sytuacja wymaga, by był przesłuchiwany w szczególny sposób. Informacje pochodzące od niego mogą być mniej wartościowe procesowo³⁵. Osoba taka może mieć również problem ze zrozumie-

³¹ Wątpliwości powzięte przez organ procesowy muszą być uzasadnione, tzn. iż muszą mieć rzeczowe oparcie w realiach konkretnej sprawy oraz wynikać z oceny rzeczywistych okoliczności i dowodów. Por. H a j d u k i e w i c z, *Podstawy prawne opiniowania*, s. 205 n.

³² Art. 202 § 5 k.p.k. zobowiązuje biegłych psychiatrów do wypowiedzenia się o zdolności badanego sprawcy do uczestnictwa w postępowaniu karnym nawet wtedy, gdy organ zlecający badanie takiego pytania nie postawi. Zob. D. H a j d u k i e w i c z, *Unormowania prawne opiniowania sądowo-psychiatrycznego w sprawach karnych i w sprawach nieletnich. Podstawowe wiadomości dla specjalizujących się w psychiatrii*, Warszawa 2002, s. 23-24.

³³ Por. S k o w r o n, *Kodeks postępowania*, s. 189.

³⁴ Por. H a j d u k i e w i c z, *Podstawy prawne opiniowania*, s. 140-141.

³⁵ Organ prowadzący postępowanie (sąd, prokurator czy funkcjonariusz Policji) musi zwrócić uwagę na to, że ma do czynienia z osobą z tego właśnie powodu nieporadną oraz że jako

niem znaczenia czynów i kierowania swoim postępowaniem³⁶. Dlatego dla oceny wartości dowodowej wyjaśnień podejrzanego tak istotne znaczenie ma opinia biegłego psychiatry³⁷, wskazuje bowiem na zachowanie podejrzanego oraz jego zdolność do udziału w toczącym się postępowaniu³⁸.

1.3. OBOWIĄZEK PODDANIA SIĘ POBRANIU KRWI, WŁOSÓW, WYMAZU ZE ŚLUZÓWKI POLICZKÓW LUB INNYCH WYDZIELIN ORGANIZMU

Obowiązek osoby podejrzonej poddania się pobraniu krwi, włosów lub wydzielin organizmu wynika z art. 74 § 3 k.p.k. oraz z art. 308 § 1 k.p.k.³⁹ w związku z art. 54 § 5 k.p.w. Przepis art. 74 § 3 k.p.k. zezwala na przeprowadzenie większości czynności bez zgody podejrzanego⁴⁰. Bez zgody osoby podejrzonej można więc dokonać badań połączonych z zabiegami na jej ciele (z wyjątkiem chirurgicznych), pobrać krew, włosy, wymaz ze śluzówki policzków i inne wydzieliny organizmu⁴¹.

źródło informacji może się okazać nie w pełni wiarygodne i w związku z tym wymaga np. szczególnego sposobu przesłuchania. Zob. P a p r z y c k i, *Prawna problematyka opiniowania*, s. 28.

³⁶ Por. M. C i o s e k, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001, s. 148.

³⁷ Opinia biegłego musi zawierać wnioski prawdziwe, być zasadna i przekonująca. Wnioski zawarte w opinii muszą mieć formę jasną i zwięzłą, powinny wynikać ze spostrzeżeń i ustaleń dokonanych w świetle zasad naukowych danej dziedziny wiedzy lub umiejętności. Opinia biegłych podlega ocenie organu procesowego na równych zasadach z innymi środkami dowodowymi. Zob. C i e ś l a k, S p e t t, S z y m u s i k, W o l t e r, *Psychiatria w procesie*, s. 429.

³⁸ Por. P a p r z y c k i, [w:] G r a j e w s k i, P a p r z y c k i, S t e i n b o r n, *Kodeks postępowania karnego*, s. 593.

³⁹ Art. 308 § 1 k.p.k. stanowi: „W granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem, prokurator albo Policja może w każdej sprawie, w wypadkach nie cierpiących zwłoki, jeszcze przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, przeprowadzić w niezbędnym zakresie czynności procesowe, a zwłaszcza dokonać oględzin, w razie potrzeby z udziałem biegłego, przeszukania lub czynności wymienionych w art. 74 § 2 pkt 1 w stosunku do osoby podejrzonej, a także przedsięwziąć wobec niej inne niezbędne czynności, nie wyłączając pobrania krwi, włosów i wydzielin organizmu. Po dokonaniu tych czynności, w sprawach, w których prowadzenie śledztwa przez prokuratora jest obowiązkowe, prowadzący postępowanie przekazuje sprawę niezwłocznie prokuratorowi”.

⁴⁰ Zob. J. K u d r e l e k, *K.P.K. – zmiany wprowadzone nowelą z 10 stycznia 2003 r.*, cz. 4: *Postępowanie dowodowe*, „Gazeta Policyjna” 2003, nr 23, s. 11.

⁴¹ Por. S k o w r o n, *Kodeks postępowania*, s. 235.

Przy wykonywaniu czynności dowodowych obowiązują rygory określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2005 r. w sprawie poddawania badaniom lub wykonywania czynności z udziałem oskarżonego oraz osoby podejrzanej. Pobranie krwi, włosów i wydzielin organizmu może być wykonane przez uprawnionego do tego pracownika służby zdrowia z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie może zagrażać zdrowiu i życiu podejrzanego⁴².

Pobranie krwi od osoby podejrzanej na potrzeby prowadzonego postępowania jest określane w piśmiennictwie prawniczym mianem tzw. czynności lekarskiej. Stanowi ją każde działanie przeprowadzone z uwzględnieniem i zastosowaniem znanych procedur i technik medycznych, których przedmiotem jest organizm ludzki⁴³. Jest to czynność związana z przerwaniem ciągłości tkanek, dlatego też obciążona jest pewnym ryzykiem. Dla zachowania bezpieczeństwa badania podejrzanego pobranie krwi może przeprowadzić jedynie osoba o odpowiednich kompetencjach. W praktyce wykonuje je lekarz mający tytuł specjalisty⁴⁴.

Pobranie krwi, włosów i wydzielin organizmu przeprowadza się w określonym zakładzie opieki zdrowotnej, na pisemne polecenie uprawnionego organu. W przypadkach niecierpiących zwłoki może się ono odbyć na podstawie ustnego polecenia funkcjonariusza organu postępowania, ale z zastrzeżeniem pisemnego potwierdzenia w terminie siedmiu dni⁴⁵. Pobrania wymazu ze śluzówki policzków w celu identyfikacji materiału genetycznego DNA może także dokonać policjant, specjalnie przeszkolony w tym zakresie⁴⁶.

Organ procesowy powinien poinformować osobę podejrzaną o celach i zakresie czynności medycznych oraz o obowiązku poddania się badaniom. Wypełnienie powyższego obowiązku polega na biernym poddaniu się podejrzanego zabiegom wykonywanym na jego ciele⁴⁷. Brak zamiaru wypełnienia tego obowiązku przez podejrzanego może przejawiać się biernym lub czyn-

⁴² Zob. K r y s i a k, *Przesłuchanie*, s. 33.

⁴³ Por. M. F i l a r, *Lekarskie prawo karne*, Kraków: Zakamycze 2000, s. 98.

⁴⁴ Badanie podejrzanego może wykonać także każdy pracownik ZOZ-u mający odpowiednie uprawnienia. Zob. S a k o w s k a, *Zgoda na wykonanie*, s. 85.

⁴⁵ Tamże, s. 86.

⁴⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów, Dz. U. 2005, nr 141, poz. 1186.

⁴⁷ Zob. T. D u k i e t - N a g ó r s k a, *Uwagi o pobieraniu krwi dla ustalenia poziomu zawartości alkoholu w organizmie osoby podejrzanej, która nie wyraża na to zgody*, „Prawo i Medycyna” 2003, nr 13, s. 61.

nym oporem fizycznym w stosunku do czynności podejmowanych przez pracownika służby zdrowia⁴⁸. Organ procesowy w sytuacji niemożności uzyskania dowodu jest uprawniony do zastosowania środków przymusu bezpośredniego (np. siły fizycznej) w celu wyegzekwowania obowiązku od podejrzanego⁴⁹. Organy procesowe, takie jak Policja, zobowiązane są do zapewnienia asysty, a w razie potrzeby unieruchomienia podejrzanego lub przełamania jego oporu w takim zakresie, aby nie przekroczyć granic wyznaczonych celem tych czynności⁵⁰.

Poza pobraniem krwi osoba podejrzana zobowiązana jest również do biernego poddania się pobraniu wydzielin organizmu oraz włosów. Za wydzielinę organizmu, w rozumieniu art. 74 k.p.k., należy uznać substancje wydalone przez organizm ludzki w wyniku przemiany materii (np. pot, mocz) oraz substancje wydzielane przez gruczoły (np. ślina, żółć)⁵¹. Natomiast pobranie włosów od podejrzanego jest badaniem służącym identyfikacji śladów pozostawionych na miejscu zdarzenia. Włosy są biologicznymi śladami, które stanowią źródło informacji o zdarzeniu. Bada się je, zaczynając od ich morfologii, a więc: grubości, koloru, rdzenia, wyglądu, a kończąc na badaniach DNA. Badania DNA komórek cebulek włosów umożliwiają identyfikację indywidualną podejrzanego⁵².

⁴⁸ Por. K a r b a r z, R a d e c k i, *Przedstawienie zarzutów*, s. 26.

⁴⁹ Zastosowanie przymusu koniecznego dla wyegzekwowania obowiązków procesowych, o których mowa w art. 74 § 3 k.p.k., dopuszczają Hofmański, Sadzik, Zgryzek (*Kodeks postępowania karnego*, s. 385). Odmienne zdanie ma J. Biederman (*Glosa do wyroku SN z 12 stycznia 2000 r., IV KKN 269/99*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 11, s. 114). Uważa on, że w obowiązującym Kodeksie postępowania karnego brak podstaw prawnych zezwalających na stosowanie środków przymusu bezpośredniego w przypadkach konieczności poddania podejrzanego czynnościom dowodowym, w tym badaniom kryminalistycznym lub lekarskim wskazanym w art. 74 § 3 k.p.k.

⁵⁰ Zob. K a r b a r z, R a d e c k i, *Przedstawienie zarzutów*, s. 26.

⁵¹ Zob. Z. G o s t y Ń s k i, S. Z a b ł o c k i, [w:] J. B r a t o s z e w s k i, L. G a r d o c k i, Z. G o s t y Ń s k i, S. M. P r z y j e m s k i, R. A. S t e f a Ń s k i, S. Z a b ł o c k i, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa: Dom Wydawniczy ABC 2003, s. 530.

⁵² Zob. K. S ł a w i k, *Kryminalistyka w związkach z procesem karnym, kryminologią i wiktymologią*, Szczecin 2003, s. 174-175. W kryminalistyce zwraca się na te ślady baczniejszą uwagę, ponieważ z jednej strony mają one wysokie walory identyfikacyjne, z drugiej zaś z reguły są mało widoczne, przez co nie zawsze wchodzą w obręb badań kryminalistycznych. Zob. T. H a n a u s e k, *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993, s. 133.

2. OBOWIĄZEK WSKAZANIA ADRESU DLA DORĘCZEŃ W KRAJU – ART. 38 § 2 K.P.W.

Osoba podejrzana o popełnienie wykroczenia jest zobowiązana na podstawie art. 38 § 2 k.p.w.⁵³ do wskazania krajowego adresu do doręczeń. Oświadczenie podejrzanego co do adresu dla doręczeń jest ważnym elementem czynności przesłuchania, w trakcie którego uprawnione organy powinny udzielić pouczenia, że w wypadku niewskazania adresu do doręczeń w kraju pismo procesowe wysłane pod ostatnio znany adres – lub w razie braku takiego adresu dołączone do akt sprawy – uważa się za doręczone⁵⁴. W sytuacji, gdy podejrzany przebywa za granicą, powinien wskazać adresata, a więc osobę w kraju, która będzie uprawniona do odbioru kierowanej do niego korespondencji. Jeżeli podejrzany nie ustanowi takiego adresata, to zostaje nałożona na niego sankcja w postaci fikcji prawnej, iż pismo procesowe wysłane pod ostatnio znany adres w kraju uważa się za doręczone ze wszelkimi konsekwencjami. Konsekwencje te dotyczą np. upływu terminu na zaskarżenie postanowień i orzeczeń⁵⁵. Pouczenie o obowiązku wskazania adresu dla doręczeń w kraju winno być odnotowane w protokole przesłuchania lub w notatce urzędowej w sytuacji odstąpienia od przesłuchania⁵⁶. Wykonanie tego obowiązku przez podejrzanego o popełnienie wykroczenia umożliwia w postępowaniu sądowym przesłanie wezwania lub zawiadomienia o terminie rozprawy wraz z pouczeniem na wskazany w trakcie czynności wyjaśniających adres w kraju (art. 67 § 2 k.p.w.)⁵⁷.

⁵³ Art. 38 § 2 k.p.w. brzmi: „Przy pierwszym wysłuchaniu oraz w wypadku, o którym mowa w art. 54 § 7, osoba podejrzana o popełnienie wykroczenia ma obowiązek wskazać adres dla doręczeń w kraju; w razie nieuczynienia tego pismo wysłane pod ostatnio znanym adresem w kraju, albo jeżeli adresu tego nie ma, załączone do akt sprawy, uważa się za doręczone, o czym należy ją pouczyć. Pouczenie to odnotowuje się w protokole, o którym mowa w art. 54 § 6 lub w notatce wskazanej w art. 54 § 7”.

⁵⁴ Zob. D. Ś w i e c k i, *Metodyka pracy sędziego w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2007, s. 76; zob. P a c z e k, *Pozycja prawna osoby*, s. 46.

⁵⁵ Por. K a r b a r z, R a d e c k i, *Przedstawienie zarzutów*, s. 27.

⁵⁶ Zob. J. L e w i ń s k i, *Komentarz do Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2007, s. 114.

⁵⁷ Por. Ś w i e c k i, *Metodyka pracy sędziego*, s. 76.

*

Osoba podejrzana o popełnienie wykroczenia powinna poddać się wszystkim obowiązkom procesowym nawet wtedy, gdy nie wyraża na nie zgody. Jednak przed nałożeniem na osobę podejrzaną obowiązków uczestniczenia w określonych czynnościach organy procesowe muszą ją o tym pouczyć w jak najszerszym zakresie. Brak powyższego pouczenia może prowadzić do sytuacji, w której przeprowadzone czynności z udziałem podejrzanego nie wywołają skutków prawnych i tym samym będą nieważne. Zgodnie z zasadą lojalności oraz prawem do informacji prawnej organy procesowe zobowiązane są do rzetelnego prowadzenia postępowania, co oznacza powinność informowania podejrzanego o jego prawach i obowiązkach, unikania przymusu, groźby bezprawnej i podstępu w stosunku do osoby podejrzanej jako źródła dowodu. Uczestnicy procesu powinni wykonywać swoje obowiązki i uprawnienia procesowe uczciwie, nie naruszając powszechnie przyjętych reguł moralnych, z wyłączeniem wykorzystania cudzej niewiedzy, nieświadomości lub przymusowego położenia.

THE DUTIES OF A SUSPECT
DURING PETTY OFFENCE PROCEEDINGS

S u m m a r y

While evidence is being heard, the suspect is the main source of information about the committed offence. As a person to give testimony, he or she may provide explanation or information concerning the state of his or her organism. In order to gain essential knowledge, law enforcement agencies seek, secure and preserve evidence. They can oblige the suspect to participate in the proceedings even if the suspect is not willing to do so. The presented article analyses a suspect's duties and his/her legal situation which is due to the operations performed by law enforcement agencies. The legal regulations presented here, forming the basis of procedural duties of a suspect, pertain to petty offence proceedings and penal proceedings in general, the latter being employed only in selected cases determined by the Petty Offences Code.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: obowiązki osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia, obowiązek poddania się oględzinom zewnętrznym ciała i innym badaniom niepołączonym z naruszeniem integralności ciała, obowiązek poddania się badaniu psychiatrycznemu, obowiązek poddania się pobraniu krwi, włosów, wymazu ze śluzówki policzków lub innych wydzielin organizmu, obowiązek wskazania adresu dla doręczeń w kraju.

Key words: duties of suspect, petty offences proceedings, duty to have external body examination, body integrity examination, psychiatric examination, blood test, hair sample, oral cavity mucus test, other body secretions, obligation to indicate address for correspondence.